

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่หาได้ยากยิ่ง ดังที่ตรัสว่า “กิจฺฉิโน พุทฺธานมุปปาโต” การที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงอุบัติขึ้นยากยิ่งนักผู้ที่将会มาเกิดเป็นพระพุทธเจ้าได้นั้น ถ้าต้องการเกิดเป็นพระพุทธเจ้าผู้เลิศทางปัญญา (ปัญญาธิกะ) ต้องบำเพ็ญบารมี ๓๐ ประการ เป็นเวลานานถึง ๔ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัป ถ้าต้องการเกิดเป็นพระพุทธเจ้าผู้เลิศทางศรัทธา (ศัทธาธิกะ) ต้องบำเพ็ญบารมีเป็นเวลานานถึง ๘ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัป ถ้าต้องการเกิดเป็นพระพุทธเจ้าผู้เลิศทางความเพียร (วิริยาธิกะ) ต้องบำเพ็ญบารมีเป็นเวลานานถึง ๑๖ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัป^๑ พระพุทธเจ้าทรงอุบัติทรงเป็นสรณะอันเกษมสูงสุดของมนุษย์ เพราะทำให้ถึงความหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง เพื่อสั่งสอนมาในโลกไฉนยสสัตว์ให้พ้นทุกข์

สำหรับหลักธรรมที่ทำให้สัตว์พ้นจากทุกข์ทั้งปวง ที่ทำให้ต่างจากศาสนาอื่น ๆ คือ วิปัสสนา การเห็นแจ้งเป็นพิเศษในอารมณ์ต่าง ๆ ที่มาปรากฏทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยความเป็นรูป นาม การเห็นแจ้งเป็นพิเศษในอารมณ์ต่าง ๆ ที่มาปรากฏทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยความเป็น อนิจจะ ทุกขะ อนัตตะ อสุภะ การเห็นเช่นนี้แหละจึงกล่าวว่ามี การเห็นเป็นพิเศษ เพราะว่า อารมณ์ต่าง ๆ ที่มาปรากฏทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ ในขณะแรก ๆ ล้วนแต่เป็น ปรมาตม อันได้แก่ รูป นาม ทั้งสิ้น แต่สัตว์ทั้งหลาย ไม่รู้ ไม่เห็น ในความเป็นไปของอารมณ์เหล่านี้ว่า เป็นรูป เป็นนาม คงรู้คงเห็นที่เป็นไปในฝ่ายบัญญัติอย่างเดียว คือ เมื่อได้แลเห็นรูปารมณ์ด้วย ตา ก็รู้ว่าตนได้เห็นสิ่งนั้น สิ่งนี้ ได้รับคันธารมณ์ด้วยจมูก ก็รู้ว่าตนได้กลิ่นชนิดนั้น ชนิดนี้ ได้รับรสารมณ์ด้วยลิ้น ก็รู้ว่าตนได้ลิ้มรสชนิดนั้น ชนิดนี้ ได้รับโผฏฐัพพารมณ์ด้วยกาย ก็รู้ว่าตนได้สัมผัสกับวัตถุชนิดนั้น ชนิดนี้ ซึ่งเป็นบัญญัติ ได้รับธัมมารมณ์ด้วยใจ ก็รู้ว่าเป็นหญิง เป็นชาย เป็นสัตว์ เป็นบุคคล ดี เลว ผิด ถูก ดีใจ เสียใจ โง่ ฉลาด เลื่อมใส สงสาร รักใคร่ ซึ่งเป็นบัญญัติ ความรู้ ความเห็นที่เป็นบัญญัติดังกล่าวมาแล้วนี้ ย่อมเป็นไปตามธรรมดา ส่วนความรู้ ความเห็นในอารมณ์ต่าง ๆ โดยความเป็นรูปนามนั้น เป็นความรู้ ความเห็นเป็นพิเศษ

^๑ ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑-๘๒/๑-๑๒, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒/๔๙-๕๐.

กล่าวโดยสรุป การเจริญวิปัสสนา หมายถึง การพัฒนาปัญญาเพื่อให้รู้แจ้งรูป-นาม องค์ธรรมของวิปัสสนา คือ ปัญญาเจตสิก คือ ปัญญาที่เห็นแจ้งชัดขั้น ๕ ว่ามีลักษณะของความไม่เที่ยงและความเป็นทุกข์ และความไม่ใช่ตัวตน เป็นภาวนามยปัญญาที่ทำให้เข้าใจถึงอริยสัจ ๔ จนบรรลุมรรค ผล นิพพาน ตามกำลังของวิปัสสนาญาณ วิธีการเจริญวิปัสสนาในพระพุทธศาสนามี ๒ แบบ คือ สมถยานิกะ คือ การเจริญวิปัสสนาโดยอาศัยองค์ฌานของสมถะมาก่อน และวิปัสสนา ยานิกะ คือ การเจริญวิปัสสนาโดยอารมณ์ ปรมัตถ์ล้วน

เนื้อความในอากังขะยสูตร เป็นพระสูตรที่พระธรรมสังคากาจารย์ รวบรวมร้อยกรองไว้ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก มูลปริยายวรรค โดยมีหลักธรรมที่เป็นสาระสำคัญที่ทรงแสดงไว้ในอากังขะยสูตร ที่ทรงแสดงถึงความหวัง ๑๗ ประการ เช่น ถ้าหวังให้เพื่อน สพรหมจารีทั้งหลายรักใคร่ชอบใจ เคารพ และยกย่อง ต้องรักษาศีลให้บริบูรณ์ หมั่นปฏิบัติธรรมที่ทำให้จิตสงบ หมั่นเจริญฌานและวิปัสสนาและเรียนกรรมฐาน

หลักธรรมที่เกี่ยวกับการเจริญวิปัสสนาในอากังขะยสูตร ในพระสูตรนี้ ปรากฏข้อความพระพุทธดำรัสที่แสดงถึงลำดับของการปฏิบัติวิปัสสนา เริ่มตั้งแต่ให้มีศีลสมบูรณ์ มีปาติโมกข์สมบูรณ์ จงสำรวจด้วยการสังวรปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจรอยู่ ไม่เห็นห่างจากฌานประกอบด้วยวิปัสสนา อันเป็นหลักการปฏิบัติแนวสมถยานิกะ ซึ่งแสดงลำดับของการปฏิบัติสมถและวิปัสสนา ไว้ควบคู่กันไปอย่างชัดเจน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจเพื่อจะศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวกับการเจริญวิปัสสนา ภาวนาอากังขะยสูตร โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ คือเพื่อศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมในอากังขะยสูตร เพื่อศึกษาหลักการเจริญวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา และเพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวกับการเจริญวิปัสสนาในอากังขะยสูตร ดังจะนำเสนอต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมในอากังขะยสูตร
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักการเจริญวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวกับการเจริญวิปัสสนาในอากังขะยสูตร

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ หลักธรรมในอากังขะยสูตร มีเนื้อหาอย่างไร
- ๑.๓.๒ หลักการเจริญวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา มีหลักการอย่างไร
- ๑.๓.๓ หลักธรรมที่เกี่ยวกับการเจริญวิปัสสนาในอากังขะยสูตร มีอะไรบ้าง

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีขอบเขตการวิจัย คือ ศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา ของ พระพุทธศาสนาเถรวาท พร้อมหนังสือ บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนขอบเขตของเนื้อหา ผู้วิจัย จะศึกษาถึงหลักคำสอนเรื่องวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์ต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาข้อความเนื้อหาหลักธรรมในอังกะขยสูตร และหลักปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง มีคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค เป็นต้น

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านการวิเคราะห์ เป็นการศึกษาเนื้อหาหลักธรรมในอังกะขยสูตร พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๒ และหลักวิปัสสนาภาวนา หลักปัจจัยแห่งเจโตวิมุตติ ที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้มีความเข้าใจตรงกันในศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัยนี้ จึงขอกำหนดความหมายแห่งศัพท์ เฉพาะที่จะใช้ในงานวิจัยนี้ ดังนี้

๑.๕.๑ การเจริญวิปัสสนา หมายถึง วิธีการปฏิบัติเพื่อให้เกิดวิปัสสนาปัญญา

๑.๕.๒ อาจารย์ หมายถึง ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา และทางใจ ความ สำรวมระวังในศีลทั้งปวง และความที่ภิกษุไม่เลี้ยวชีวิตด้วยมิจฉาอาชีวะที่พระพุทธเจ้าทรงดำหนิ

๑.๕.๓ วิปัสสนา หมายถึง อนุปัสสนา ๗ ประการ คือ (๑) อนิจจานุปัสสนา (พิจารณา เห็นความไม่เที่ยง) (๒) ทุกขานุปัสสนา (พิจารณาเห็นความเป็นทุกข์) (๓) อนัตตานุปัสสนา (พิจารณาเห็นความไม่มีตัวตน) (๔) นิพพิทานุปัสสนา (พิจารณาเห็นความน่าเบื่อหน่าย) (๕) วิราคานุปัสสนา (พิจารณาเห็นความคลายกำหนัด) (๖) นิโรธานุปัสสนา (พิจารณาเห็นความดับกิเลส) (๗) ปุณนิสสัคคานุปัสสนา (พิจารณาเห็นความสลัดทิ้งกิเลส)

๑.๕.๔ อภิเจตสิก หมายถึง อุปจารสมาธิ

๑.๕.๕ โสตาบัน หมายถึง ผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะคำว่า โสตะ เป็นชื่อ ของอริยมรรคมีองค์ ๘

๑.๕.๖ สังโยชน์ หมายถึง กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ธรรมที่มัดใจสัตว์ไว้กับทุกข์ มี ๑๐ ประการ คือ (๑) สักกายทิฏฐิ (๒) วิจิกิจฉา (๓) สีลัพพตปรามาส (๔) กามฉันทะหรือกามราคะ (๕) พยาบาทหรือปฏิฆะ (๖) รูปราคะ (๗) อรูปราคะ (๘) มานะ (๙) อุทธัจจะ (๑๐) อวิชชา

๑.๕.๗ สัมโพธิ หมายถึง มรรค ๓ เบื้องสูง คือ สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และ อรหัตตมรรค)

๑.๕.๘ มหัคคตะ หมายถึง อารมณ์ที่ถึงความยิ่งใหญ่ขั้นรูปาวจรและขั้นอรูปา- จจร เพราะมีผลที่สามารถข่มกิเลสได้และหมายถึงฉันทะ วิริยะ จิตตะ และปัญญาอันยิ่งใหญ่

๑.๕.๙ อังกะขยสูตร หมายถึง พระสูตรที่ปรากฏอยู่ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก จัดเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ ว่า ด้วยความหวัง ๑๗ ประการ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทบทวนวรรณกรรม เอกสารวิชาการ รวมทั้งรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติวิปัสสนา คือ

๑.๖.๑ คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑) คัมภีร์พระไตรปิฎก ที่แสดงพระบาลีเกี่ยวกับวิปัสสนาไว้หลายแห่ง เช่นที่ขนิณาย ภาค ๓ หน้า ๑๗๙-๒๒๘ มัชฌิมนิกาย ภาค ๒ หน้า ๑๖๒ สังยุตตนิกาย ภาค ๒ หน้า ๔๘๕ อังคุตตรนิกาย ภาค ๑ หน้า ๖๒ ปฏิสัมภิทามรรค หน้า ๒๒, ๒๗, ๕๖, ๑๑๔, ๑๙๖, ๒๘๑, ๒๘๔, ๒๘๗, ๒๙๑, ๓๒๗, ๓๔๔ เช่นในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๑ ได้แบ่งการปฏิบัติวิปัสสนาไว้ ๓ นัย คือ สมถยานิกนัย วิปัสสนายานิกนัย และ ยุคนันทนัย^๒

๒) คัมภีร์อรรถกถา แสดงข้อความอธิบายพระบาลีเกี่ยวกับวิปัสสนาไว้หลายแห่ง เช่น ในคัมภีร์อรรถกถา ขุททกนิกาย ธรรมบท แสดงข้อความไว้ว่า ชุระนี้คือ การเริ่มตั้งความเสื่อมและความสิ้นไปในอัตภาพของภิกษุผู้มีความประพฤติเบาพร้อม ยินดีแล้วในเสนาสนะอันเงียบสงัด เจริญวิปัสสนาด้วยอำนาจที่ทำให้เป็นไปโดยติดต่อกัน จนถึงเอาพระอรหัตต์ไว้ได้ นี่คือนิวิปัสสนา ชุระ^๓

๓) คัมภีร์ฎีกา แสดงข้อความอธิบายเกี่ยวกับสติปัฏฐานไว้หลายแห่ง เช่น ปรมัตถทีปนี มหาฎีกาใหม่ ได้อธิบายเหตุผลที่พระพุทธองค์ควรจะตรัสพระบาลีว่า “จตุตถาริ สติปัฏฐานานิ” แต่ตรัสเป็น “จตุตถาริ สติปัฏฐานา”^๔ เพราะทรงมุ่งเอาคำว่า “สติ” เป็นตัวประธานในสัมปยุตตธรรมทั้งหลายที่เกิดร่วมในการปฏิบัติวิปัสสนากวามา^๕

๔) ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ ได้อธิบายเกี่ยวกับวิปัสสนา ไว้หลายแห่ง เช่น แสดงภูมิของปัญญาไว้ในชั้นธเนศว่า ธรรมทั้งหลายอันแยกประเภทเป็น ชั้นธอายตนะ ธาตุ อินทรีย์ สัจจะ ปฏิจจสมุปบาท เป็นภูมิของปัญญานี้ เป็นต้น^๖

๑.๖.๒ ตำราวิชาการพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑) พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) แสดงวิปัสสนากวามาไว้ในหนังสือวิปัสสนาธุระ ว่า วิปัสสนามี ๒ ประเภท คือ ปัจจกขวิปัสสนาและอนุमानวิปัสสนา ในบรรดาสองอย่างนั้น พึงทราบว่ ญาณที่ทำการกำหนดรู้พิจารณาได้ เห็นรูปนามที่เกิดขึ้นโดยประจักษ์

^๒ ดูรายละเอียดใน ขุ.ป. (บาลี) ๓๑/๑/๔๑๓, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑/๔๑๓.

^๓ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๗.

^๔ คำว่า “ปฏิฐาน” เป็นนปุงสกลิงค์ ควรจะมีรูปเป็น จตุตถาริ สติปัฏฐานานิ” แต่ตรัสเป็นรูปคำปุงลึงค์ “จตุตถาริ สติปัฏฐานา”

^๕ ดูรายละเอียดใน พระมหาแสวง โชติปาโล, พุทธวิทยานำรู้เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐๗.

^๖ พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๒๐.

เหมือนกับได้สัมผัสด้วยมือ ท่านเรียกว่า ปัจจกขวิปัสสนา ย่อมรู้สภาวะลักษณะของรูปนามตามความเป็นจริง รู้กระทั่งอนิจลักษณะเป็นต้นที่เป็นลักษณะการเกิดดับได้ตามความเป็นจริง เพราะเหตุนี้ โยคาวจรผู้เจริญวิปัสสนาจึงควรเจริญปัจจกขวิปัสสนานี้เท่านั้น^๗

๒) พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ) แสดงหลักการของการปฏิบัติวิปัสสนาขั้นต้นไว้ในหนังสือ หลักปฏิบัติสมถะและวิปัสสนากรรมฐาน ว่า ในขั้นแรก ผู้ปฏิบัติมีสติกำหนดรูป-นาม ตามอารมณ์และอิริยาบถนั้น ข้อสำคัญต้องให้ได้ปัจจุบันอารมณ์มากที่สุด เพราะอารมณ์ปัจจุบันนั้น ทำลายสันตติของรูป-นามให้แยกออกจากกัน^๘

๓) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงหลักปฏิบัติวิปัสสนาไว้ใน หนังสือ พุทธธรรมว่า ว่าโดยสาระสำคัญ หลักสติปัฏฐาน ๔ บอกให้ทราบ ว่า ชีวิตของเรา มีจุดที่ควรใช้สติกำกับดูแลทั้งหมดเพียง ๔ แห่งเท่านั้นเอง คือ ร่างกายและพฤติกรรมของกาย ๑ เวทนา คือความรู้สึกสุขทุกข์ต่าง ๆ ๑ ภาวะจิตที่เป็นไปต่าง ๆ ๑ ความคิดนึกไตร่ตรองนึก ถ้าดำเนินชีวิตโดยมี สติคุ้มครอง ณ จุดทั้ง ๔ นี้แล้ว ก็จะช่วยให้เป็นอยู่อย่างปลอดภัย ไร้ทุกข์ มีความสุขผ่องใส และเป็นปฏิปทานำไปสู่ความรู้แจ้งอริยสัจธรรม^๙

๔) พระภิกษุทันตะ อาสภมหาเถระ อัคคมหากัมมัฏฐานาจริยะ แสดงแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนาไว้ในหนังสือ วิปัสสนาที่ปณีฎีกาว่า หลักในการเจริญวิปัสสนานั้น พึงเริ่มแต่สิ่งที่เห็นได้ง่ายและชัดต่อรูป ในอารมณ์ที่กำหนดนั้น นามเป็นอารมณ์ที่ละเอียดประณีต เห็นได้ยากยิ่งกว่ารูป ดังนั้นในระยะเริ่มแรกของวิปัสสนาญาณบุคคล พึงให้กำหนดรูปก่อน^{๑๐}

๕) พระบัณฑิตาภิวรค์ กัมมัฏฐานาจริยะ แสดงหลักการปฏิบัติแบบพอง-ยุบ ไว้ในหนังสือ In This Very Life ว่า การเจริญกรรมฐานนี้ พึงกำหนดรู้อารมณ์ต่างๆ ที่มาปรากฏทางทวารทั้งหก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อย่างไรก็ตาม แม้จะพากเพียรกำหนดสักเท่าใด ย่อมไม่มีใครที่จะสามารถจดจ่ออยู่ที่อาการพองยุบของท้องได้อย่างสมบูรณ์ตลอดไป จะมีอารมณ์อื่นเกิดแทรกขึ้นและปรากฏเด่นชัดกว่า ขอบเขตของการภาวนาจะครอบคลุมการกระทบผัสสะทางกายและใจทั้งหมด ทั้งการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การสัมผัสทางกาย และสิ่งที่รู้สึกได้ด้วยใจ เช่นมโนภาพหรือความนึกคิดต่าง ๆ เมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นควรระลึกโดยทันทีและใช้คำบริกรรมเป็นเครื่องช่วยให้รู้ตามตัวอาการนั้น ๆ^{๑๑}

^๗ พระมหาโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วิปัสสนาธุระ หลักการปฏิบัติวิปัสสนา, แปลเรียบเรียงโดย จำรูญ ธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดประยูรสาสน์ไทย การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๘.

^๘ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), หลักปฏิบัติสมถะและวิปัสสนากรรมฐาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖๗.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๘๑๒.

^{๑๐} พระดร.ภิกษุทันตะ อาสภมหาเถระ อัคคมหากัมมัฏฐานาจริยะ, วิปัสสนาที่ปณีฎีกา ฉบับพิมพ์รวมเล่มใน ๑๐๐ ปี อัคคมหากัมมัฏฐานาจริยะ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๕๔), หน้า ๒๓๑.

^{๑๑} พระบัณฑิตาภิวรค์, In This Very Life (รู้แจ้งในชาตินี้), แปลโดย พระคันธสาราภิวรค์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๘-๙.

๑.๖.๓ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้ศึกษาทบทวนรายงานวิจัยเกี่ยวกับ “หลักปฏิบัติวิปัสสนา” พบว่า มีวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนาและวิเคราะห์แนวการสอนวิปัสสนา และแนวการปฏิบัติวิปัสสนากวามามีผู้ศึกษาไว้เป็นจำนวนมาก แต่ยังไม่พบการศึกษาที่เน้นเกี่ยวกับการเดินจงกรมไว้โดยตรง ผู้ศึกษาจึงได้ทำการศึกษารายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติวิปัสสนา ดังนี้

๑) พระเฉลิมรัฐ อรุโณ (สายจันดี) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักธรรมการเจริญวิปัสสนากวามในโสธตตาสูต” พบว่า โสธตตาสูต เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน โดยมีความเห็นผิดไปจากหลักธรรมของพระพุทธศาสนา บุคคลกลุ่มนี้เห็นว่าสิ่งใด ๆ ในโลกว่าเป็นตัวเป็นตน มีความเห็นว่าสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมทั้งหมดเหล่านี้ว่าเป็นของเรา สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นของเรา เรียกว่า มีความคิดในลักษณะเป็นการยึดถือในสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมทั้งหมด จึงไปยึดถือเอาในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นของเที่ยง หรือมีความเห็นว่าตายแล้วสูญว่างเปล่าไม่ต้องไปเกิดอีกต่อไป ไม่มีบาปบุญคุณโทษ ทำบุญไม่ได้รับผลของบุญนั้น ทำบาปไม่ได้ผลของบาปนั้น พ่อแม่ไม่มีบุญคุณแก่ตนเองหรือใคร ๆ ไม่ต้องเลี้ยงตอบแทนบุญคุณท่าน มีความเชื่อในลักษณะอย่างนี้เรียกว่า มีความเห็นว่าขาดสูญ เพราะมีความเห็นที่ผิดว่าสิ่งใด ๆ ในโลกที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมเหล่านี้ทั้งหมด ขาดสูญด้วยกันทั้งสิ้น

การเจริญวิปัสสนากวามในพุทธศาสนาเถรวาท คือการเจริญวิปัสสนาตามแนวของสติปัฏฐาน ๔ เป็นการปฏิบัติธรรมที่ใช้สติเป็นฐานในการกำหนดความรู้สึกในรูปและนาม ซึ่งมีวิธีการกำหนดด้วยกัน ๔ ฐาน คือ กาย เวทนา จิต ธรรม โดยมีการเจริญวิปัสสนาตามหลักของอาตปปี ความเพียรเผากิเลส สติมา ความมีสติ สัมปชาโน ความรู้ตัวทั่วพร้อม

หลักธรรมการเจริญวิปัสสนากวามในโสธตตาสูต คือ อุปาทานขันธ ๕ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น ประกอบไปด้วยความยึดมั่นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งในการกำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ เป็นการเจริญวิปัสสนากวามโดยอาศัยสติเป็นเครื่องกำหนดรู้ ใช้ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเพื่อกำหนดละอิตตาในอุปาทานขันธ ๕ ที่เป็นเหตุแห่งความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นของเที่ยงแท้ ยั่งยืนไม่มีเสื่อม ครั้นเมื่อผู้ปฏิบัติมีการเจริญวิปัสสนากวามตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เห็นตามความเป็นจริงในขันธ ๕ ว่าเป็นเพียงอุปาทานที่บุคคลต่าง ๆ ไปยึดถือเอาว่าเป็นสัตว์หรือบุคคลเรา-เขา ดังนั้นผู้ปฏิบัติเกิดปัญญาละความเห็นผิดได้ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ นี้มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้นชั่วขณะหนึ่งแล้วก็เสื่อมไป หากบุคคลใดไปยึดถือไว้อย่างเป็นทุกข์ เพราะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถทนถาวรได้ ละความยึดมั่นถือมั่นได้ในอุปาทานขันธ ๕ ดังนี้ จะเข้าถึงความเป็นพรโสดาบัน^{๑๒}

๒) พระนเรศ สนตจิตโต (พรามนาค) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาแนวทางการเจริญวิปัสสนากวามในมหามาลุงกยสูตร” พบว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสกิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ไว้กับทุกข์ไว้

^{๑๒} พระเฉลิมรัฐ อรุโณ (สายจันดี), “ศึกษาหลักธรรมการเจริญวิปัสสนากวามในโสธตตาสูต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

ในมหาลึงกยสูตรว่าเป็นโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ ประการอันได้แก่ ๑) สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นตัวของตน) ๒) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) ๓) สีลัพพตปรามาส (ความถ้อยมั่นศีลพรต) ๔) กามฉันทะ (ความพอใจในกาม) ๕) พยาบาท (ความคิดร้าย) ซึ่งมีสาเหตุเกิดจากความเห็นผิดไปยึดติดกับสิ่งเหล่านี้ จึงทำให้ไม่สามารถหลุดพ้นออกจากทุกข์กับสิ่งเหล่านี้ไปได้

แนวทางในการเจริญวิปัสสนาภาวนาไว้ในมหาลึงกยสูตร มีหลักการปฏิบัติแบบสมถะและวิปัสสนาพิจารณาด้วยปัญญาว่า ความสงบของรูปฌาน ๔ หรืออรุณฌาน ๔ นี้เกิดขึ้นเพราะมีเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น หากไม่มีการปรุงแต่งถึงความสงบขึ้น ก็จะมีแต่ความฟุ้งซ่าน หรือมีความทุกข์ในรูปแบบต่าง ๆ แต่หากว่าบุคคลใดปฏิบัติสมถะเข้าอยู่ในรูปฌาน หรืออรุณฌานได้จิตก็สงบเป็นสุข หากเวลาใดที่จิตไม่สามารถเข้าถึงรูปฌานหรืออรุณฌานจิตก็เป็นทุกข์ซึ่งในธรรมชาตินี้เป็นอยู่อย่างนี้ ครั้นเมื่อจิตของผู้ปฏิบัติวิปัสสนามีการพิจารณาอมรรับในไตรลักษณ์ คือเห็นความไม่เที่ยงของธรรมชาตินี้เป็นอยู่อย่างนี้ มีความเห็นว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมทั้งหมดไม่มีความเที่ยงคงทนถาวรไปได้ หากไปยึดถือในสิ่งหนึ่งสิ่งใดล้วนแต่ทำให้เกิดเป็นทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น เพราะเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนบุคคลเราเขา หรือไม่สามารถไปบังคับให้นามธรรมและรูปธรรมนั้นเที่ยงได้ ครั้นเมื่อผู้ปฏิบัติพิจารณาอยู่อย่างนี้ย่อมละโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ ประการได้ นี่คือนวทางการเจริญวิปัสสนาภาวนาในมหาลึงกยสูตร ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในคัมภีร์พุทธเถรพาที^{๓๓}

๓) พระสมุห์สันติ เขมจาโร (แสงประสิทธิ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาทุกขขันธสูตร” พบว่า มหาทุกขขันธสูตร เป็นสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงกองทุกข์ว่ามีสาเหตุมาจากกามคุณ ๕ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ซึ่งแตกต่างจากคำสอนของเหล่าอณูญเดียรเถรอื่น ๆ ทั้งหลาย ที่สอนให้ปฏิบัติใน ๒ แนวทาง คือ กามสุขัลลิกานุโยคและอิตถกิลมณานุโยค ส่วนพระพุทธองค์ทรงสอนพระสาวกให้ปฏิบัติตามแนวทางมัชฌิมาปฏิปทา คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักสำคัญ ในมหาทุกขขันธสูตร กล่าวถึง กองทุกข์ใหญ่ มีสาเหตุเกิดจากกิเลสต้นหามีประการต่าง ๆ

ในการเจริญวิปัสสนาภาวนา เป็นการฝึกอบรมจิตให้เกิดปัญญาให้รู้แจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริง พระพุทธองค์ทรงแสดงวิธีปฏิบัติไว้ในสติปัฏฐานสูตร ทรงอธิบายไว้ว่า ให้ผู้ปฏิบัติมีความเพียร มีสติปัญญาพิจารณาในฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์ และโทมนัส เพื่อบรรลุลุยาธิธรรม คือ อริยมรรค เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน เพราะการเจริญวิปัสสนาภาวนาจะปฏิบัติวิธีอื่นจากสติปัฏฐานนี้ไม่ได้ สมดังคำที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า ยสฺมา ปน กายเวทนาจิตตมเมสุ กณฺธิ

^{๓๓} พระนเรศ สุนตจิตโต (พราหมณ์), “ศึกษาแนวทางการเจริญวิปัสสนาภาวนาในมหาลึงกยสูตร” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

ธมฺมํ อนามสิตฺวา ภาวนา นาม นตฺถิ อนึ่ง ขึ้นชื่อว่าภาวนาที่ไม่เนื่องด้วยกาย เวทนา จิต หรือ สภาวธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมไม่มี^{๑๔}

๔) พระสันต์ทัศน์ คมกัปปโย (สินสมบัติ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาการบรรลุมรรคของพระมาลุกยบุตรในมาลุกยปุตตสูตร” พบว่า มาลุกยปุตตสูตร เป็นสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระมาลุกยบุตร เหตุเกิดของพระสูตรคือพระมาลุกยบุตรได้ทูลขอโอกาสแก่พระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมโดยย่อเกี่ยวกับอายตนะ รูปแบบของมาลุกยปุตตสูตรเป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งในรูปนามตามความเป็นจริง ซึ่งอารมณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนา คือ วิปัสสนาภูมิ ๖ หรือ รูปนาม และวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาก็คือการเจริญสติปัฏฐาน โดยเป็นการพิจารณาเห็นกายในกาย การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา การพิจารณาเห็นจิตในจิตและการพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ซึ่งการกำหนดรู้ในฐานทั้ง ๔ นี้เป็นการกำหนดวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน

มาลุกยปุตตสูตร เป็นพระสูตรที่แสดงหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระมาลุกยบุตร ปรากฏในเนื้อหาของพระสูตรว่าด้วยเรื่องคำสอนที่ทรงตรัสสอนธรรมภาสิต เนื้อความโดยย่อเกี่ยวกับอายตนะ ในการมีสติคุ้มครองอายตนะ เมื่อท่านพระมาลุกยบุตรน้อมนำไปปฏิบัติก็จบกิจแห่งพรหมจรรย์ สำเร็จพระอรหัตในภายหลัง ถือเป็นตัวอย่างของพระสาวกที่ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ซึ่งปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐานโดยการภาวนาในทุก ๆ ขณะที่ยายตนะทั้ง ๖ ทำงาน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นอารมณ์แห่งวิปัสสนาเพื่อให้เกิดปัญญาญาณหลุดพ้นจากทุกข์^{๑๕}

๕) พระมหาทรงกลด กุสลจิตฺโต (พาวงษ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในทุกขสมุทยสูตร” พบว่า ทุกขสมุทยสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยความเกิดและความดับแห่งทุกข์ โดยอาศัย จักขุ รูป เกิดจักขุวิญญาณ รวม ๓ ประการนี้ จัดเป็นผัสสะ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเกิดทุกข์ และการดับทุกข์

การเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีแนวทางการเจริญ ๒ แบบ คือ ๑) แบบสมถยานิกะ คือ การเจริญวิปัสสนาโดยอาศัยวิธีการของสมถะเป็นบาท เป็นการเจริญสมถะก่อนวิปัสสนา ทำองค์ฌาน คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา ให้เกิดขึ้นจนเป็นวิสุทธาแล้วจึงจิตออกจากองค์ฌาน พิจารณาเห็นพระไตรลักษณ์ ๒) แบบวิปัสสนายานิกะ คือการ เจริญวิปัสสนาโดยอาศัยอารมณ์วิปัสสนาล้วน มีอารมณ์ ๖ เรียกว่า วิปัสสนาภูมิ คือ ชันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ โดยสรุปได้แก่ รูป-นาม เป็นแดนเกิด

^{๑๔} พระสมุห์สันติ เขมจาโร (แสงประสิทธิ์), “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาทุกขกัณฐสูตร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๕} พระสันต์ทัศน์ คมกัปปโย (สินสมบัติ), “ศึกษาการบรรลุมรรคของพระมาลุกยบุตรในมาลุกยปุตตสูตร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

ของปัญญา โดยผ่านกระบวนการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ ๑) สติเข้าไปตั้งมั่นในกาย เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๒) สติเข้าไปตั้งมั่นในเวทนา เรียกว่า เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๓) สติเข้าไปตั้งมั่นในจิต เรียกว่า จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และ ๔) สติเข้าไปตั้งมั่นในธรรม เรียกว่า ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

จากการศึกษาแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนาพบว่า ในทุกขสมุทยสูตร มีปรากฏหลักธรรมที่ทรงแสดงไว้อย่างชัดเจน คือ จักขุ รูป จักขุวิญญาณ ทำให้เกิดผัสสะ และเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เมื่อว่าโดยภูมิของวิปัสสนา พบว่า เป็นหลักธรรมที่แสดงโดยลักษณะของปฏิจจสมุปบาทในการศึกษาครั้งนี้จึงได้ศึกษาแนวทางการเจริญวิปัสสนาโดยมีปฏิจจสมุปบาทเป็นอารมณ์ ดังที่ทรงแสดงไว้ว่า อาศัยจักขุและรูป เกิดจักขุวิญญาณ รวมธรรม ๓ ประการเป็น ผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา เพราะตัณหานั้นแลดับเพราะสํารอกโดยไม่เหลือ^{๑๖}

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาหลักธรรมและการเจริญวิปัสสนาภาวนาในอากังเขยสูตร ที่ปรากฏในคัมภีร์ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑๒ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเน้นการวิจัยศึกษาเอกสาร (Document Research) มีลำดับการศึกษาดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลขั้นปฐมภูมิจากคัมภีร์พระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ และอรรถกถา ฎีกา รวมทั้งเอกสารงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒ ศึกษาข้อมูลขั้นทุติยภูมิ จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นเอกสารที่พระเถระต่าง ๆ รจนาเรียบเรียงขึ้นมาใหม่ เช่น พุทธธรรม วิปัสสนานัย ฯลฯ

๑.๗.๓ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแปลเรียบเรียง บรรยายเชิงพรรณนาและตรวจสอบความถูกต้องด้านเนื้อหา โดยผู้เชี่ยวชาญ

๑.๗.๔ นำข้อมูลที่ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแล้วนั้น มาตรวจสอบข้อมูล ปรับปรุง และบรรยายเชิงพรรณนา

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบเนื้อหาและหลักธรรมในอากังเขยสูตร

๑.๘.๒ ทำให้ทราบหลักการเจริญวิปัสสนาในพระพุทธานุศาสน์

๑.๘.๓ ทำให้ทราบหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเจริญวิปัสสนาในอากังเขยสูตร

^{๑๖} พระมหาทรงกลด กุศลจิตโต (พาวงษ์), “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในทุกขสมุทยสูตร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.